

KADIN HAKLARININ ANAYASAL TEMİNATLARI:**ULUSAL DÜZENLEMELER VE EVRENSEL İLKELER PERSPEKTİFİ*****Hacer ATEŞ****GİRİŞ**

Kadın hakları, çağdaş anayasal düzenlerin yalnızca insan haklar sistematigi içindeki bir alt başlık değil; aynı zamanda demokratik toplumun meşruiyetini belirleyen kurucu unsurlardan biridir. Tarihsel gelişim boyunca kadınların siyasal, toplumsal ve ekonomik alanda eşit yurttaşlık statüsüne erişim mücadelesi, bireysel özgürlüklerin negatif konumunu aşarak, devletin aktif biçimde yerine getirmesi gereken pozitif yükümlülükler alanına taşınmıştır. Bu bağlamda kadın haklarının anayasal düzeyde güvence altına alınması, soyut bir eşitlik vaadinden ibaret olmayıp; devletin normatif ve kurumsal kapasitesini seferber ederek toplumsal cinsiyet eşitliğini fiilen hayata geçirmesi gereken bir anayasal zorunluluk niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla günümüzde kadın haklarının korunması, bireyin yalnızca hak öznesi olarak tanınmasıyla sınırlı kalmamakta, insan onurunu esas alan, kapsayıcı ve dönüştürücü bir anayasal vizyonun merkezinde konumlanmaktadır.

Uluslararası belgeler, anayasal hükümler ve yüksek mahkeme içtihatları, kadın haklarının sadece “negatif özgürlükler” alanında değil, aynı zamanda pozitif ayrımcılık ve özel koruma tedbirleri aracılığıyla güvence altına alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Türkiye’de 1982 Anayasası, kadın haklarını hem eşitlik ilkesi hem de aile kurumunun korunması bağlamında düzenlemiştir. Ancak anayasal güvencelerin fiili eşitliğe dönüşebilmesi için hem uluslararası standartlarla uyumlu normatif düzenlemeler hem de etkin uygulama mekanizmaları gereklidir.

Bu çalışmada, kadın haklarının anayasal güvenceleri uluslararası belgeler ve karşılaştırmalı anayasa hukuku ışığında incelenecek, ardından Türkiye’nin mevcut durumu ve anayasal uygulamaları ele alınacaktır.

1. Kavramsal Temeller ve Hukuki Zeminler**1.1. Kadın Hakları Kavramı ve Tarihsel Gelişim**

Kadın hakları, esas itibarıyla insan haklarının ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak tarihsel süreçte kadınların gerek siyasal gerek ekonomik yaşamda dışlanması, bu hakların anayasal düzlemde ayrıca

güvence altına alınmasını zorunlu kılmıştır. 19. yüzyıldan itibaren kadınların oy hakkı mücadelesi, anayasalarda kadın haklarının görünürlük kazanmasını başlangıcı olmuştur.¹

Modern anayasalarda kadın haklarının normatif dayanağını, ayrımcılık yasağı ile bağlantılı olarak eşit yurttaşlık ilkesi teşkil etmektedir. Cinsiyete dayalı farklılık gözetilmeksizin yurttaşlık statüsünün bütün bireylere tanınması gerektiği yönündeki yaklaşım, özellikle İkinci Dünya savaşı sonrasında hem uluslararası insan hakları belgelerinde hem de ulusal anayasalarda kurumsallaşmış ve geniş ölçüde kabul görmüştür.

1.2. Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı

Eşitlik ilkesi, kadın haklarının anayasal çerçevede güvence altına alınmasının temelini teşkil etmektedir. Bu ilke, negatif ve pozitif boyutlarıyla ele alınabilir. Negatif eşitlik, devletin kadın ve erkekler arasında doğrudan veya dolaylı ayırım yapmaktan kaçınma yükümlülüğünü ifade ederken, pozitif eşitlik, kadınların tarihsel ve yapısal dezavantajlarını gidermeye yönelik olarak devlet tarafından uygulanması gereken özel tedbirleri kapsamaktadır. Dolayısıyla eşitlik ilkesi, yalnızca ayrımcılığın önlenmesine ilişkin bir normatif yükümlülük niteliği taşımakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal adaletin tesisine yönelik düzenleyici ve etkin bir mekanizma işlevi görmektedir.

Çeşitli anayasal düzenlemeler, eşitlik ilkesini genel bir norm olarak tanımlarken, cinsiyet ayrımcılığına özel atıfta bulunarak kadınların haklardan eşit yararlanmasını güvence altına almaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ek protokoller de ayrımcılık yasağını bağlayıcı biçimde düzenleyerek, ulusal anayasaların yorumuna yön veren önemli kaynaklar arasında yer almaktadır.

1.3. Pozitif Ayrımcılık ve Anayasal Meşruiyeti

Pozitif ayrımcılık, kadınların hukuken tanınan haklardan fiilen yararlanabilmesi için devletin özel önlemler almasını ifade eder. Bu önlemler; kota uygulamaları, sosyal haklarda öncelik tanınması veya iş yaşamında koruyucu düzenlemeler şeklinde ortaya çıkabilir. Amaç, kadınların yalnızca hukuken değil, pratikte de erkeklerle eşit fırsatlara sahip olmasını sağlamaktır.

Anayasal düzlemde pozitif ayrımcılık, eşitlik ilkesinin mutlak biçimde “herkes için aynı muamele” olarak yorumlanmasını aşarak, dezavantajlı gruplara farklı uygulamaların meşru görülmesine dayanır. Türkiye’de bu anlayış, 2004 yılında yapılan değişiklikle 1982 Anayasası’nın 10. Maddesine eklenen düzenleme aracılığıyla açıkça kabul edilmiştir.

2. Kadın Haklarının Uluslararası Görünümleri ve Örnekleri

2.1. Birleşmiş Milletler Belgeleri: CEDAW ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

¹ Ruth Rubio-Marin, *Women in Consititutions: Gender and the Making of Consititutions in Postconflict States* (Cambridge Universty Press 2019) 12.

Kadın haklarının uluslararası düzlemde anayasal güvencelerle desteklenmesinde en kritik rolü Birleşmiş Milletler belgeleri oynamaktadır. 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi “herkesin, ayrım gözetilmeksizin” eşit haklara sahip olduğunu ifade ederek kadın haklarının anayasalarda yer bulmasının önünü açmıştır.²

1979’da kabul edilen Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), kadın haklarının uluslararası hukukta dönüm noktasıdır.³ CEDAW, taraf devletlere yalnızca ayrımcılığı yasaklamakla yetinmeyip, fiili eşitliği sağlamak için pozitif önlemler alma yükümlülüğü yüklemiştir. Bu özelliğiyle, kadın haklarının anayasalarda düzenlenmesi konusunda bağlayıcı bir standart işlevi görmektedir.

CEDAW’ın 4. maddesi, kadınların siyasal temsilde kota uygulamaları gibi özel tedbirlerle desteklenmesini açıkça meşru kılmaktadır.⁴ Dolayısıyla anayasal düzlemde pozitif ayrımcılık düzenlemelerinin uluslararası temeli doğrudan CEDAW’a dayanmaktadır.

2.2 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve AİHM İçtihatları

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), kadın haklarını doğrudan düzenlemese de eşitlik ve ayrımcılık yasağı ilkeleri aracılığıyla kadınların anayasal güvencelerine katkı sağlamaktadır. AİHS’in 14. maddesi, Sözleşme’de yer alan hak ve özgürlüklerin kullanılmasında cinsiyet dahil hiçbir temelde ayrımcılık yapılmayacağını hükme bağlamaktadır. Ek Protokol 12 ise, yalnızca Sözleşme kapsamındaki haklarla sınırlı olmayıp, hukuk düzeninin tamamında ayrımcılığı yasaklamakta ve böylece daha geniş bir koruma sağlamaktadır.⁵ Bu hükümler, kadınların kamu yaşamına eşit katılımı ve toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığın yasaklanması için anayasal düzenlemelere yön verici niteliktedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), kadın hakları bağlamında geliştirdiği içtihatlarla ayrımcılık yasağını somutlaştırmıştır. Örneğin *Abdulaziz, Cabales and Balkandali / United Kingdom* (Abdulaziz, Cabales ve Balkandali / Birleşik Krallık) davasında, Birleşik Krallık’ta yaşayan üç yabancı uyruklu kadın, eşlerini aile birleşimi kapsamında ülkeye getirmek istediklerinde, mevzuatın yalnızca kadınlara bu kolaylığı sağladığını ileri sürmüşlerdir. Mahkeme, AİHS’in 8. maddesi (özel ve

² *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi* (10 Aralık 1948’de kabul edildi, BM Genel Kurulu Kararı 217 A(III)) md 2.

³ Rebecca J Cook, ‘Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ne Konulan Çekinceler’ (1990) 30(3) *Virginia Uluslararası Hukuk Dergisi* 643.

⁴ *Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi* (18 Aralık 1979’da kabul edildi, 3 Eylül 1981’de yürürlüğe girdi) 1249 BMTS 13 md4(1).

⁵ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), 4 Kasım 1950, 213 UNTS 221, md 14; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek Protokol No 12, 4 Kasım 2000, ETS No 12, 4 Kasım 2000, ETS No 177, md 1.

aile hayatına saygı hakkı) ile bağlantılı olarak 14. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiş; cinsiyet temelli farklı muamelenin sıkı bir denetime tabi tutulması gerektiğini vurgulamıştır.⁶

Bu karar, Avrupa hukukunda cinsiyet eşitliğinin aile yaşamı ve göç politikaları bağlamında da güvence altına alınması gerektiğine işaret etmiştir.

Benzer şekilde *Opuz v Turkey* (Opuz v Türkiye) davasında, Türkiye’de aile içi şiddet mağduru bir kadın, yetkililerin şiddet uygulayan eşi hakkında etkili tedbir almamasını AİHM önüne taşımıştır. Olayda başvurunun annesi de saldırılar sonucu hayatını kaybetmiştir. Mahkeme, AİHS’in 2. maddesi (yaşam hakkı), 3. maddesi (işkence ve kötü muamelenin yasaklanması) ve 14. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.⁷ Özellikle devletin kadınlara yönelik şiddetle mücadelede gerekli özeni göstermemesinin cinsiyet temelli ayrımcılık oluşturduğunu tespit etmiştir. Bu karar, AİHM’in ilk kez aile içi şiddeti doğrudan cinsiyet temelli ele alması bakımından dönüm noktasıdır.

Bu içtihatlar, anayasal güvencelerin yalnızca soyut normlarla sınırlı kalmaması gerektiğini, aynı zamanda devletlerin kadınların yaşam hakkını, fiziksel bütünlüğünü ve ayrımcılıktan korunma haklarını etkili tedbirlerle güvence altına almakla yükümlü olduklarını göstermektedir.

2.3. Anayasal Çerçeveden Karşılaştırmalı Örnekler

a. İspanya Anayasası

1978 tarihli *İspanya Anayasası*, kadın haklarının anayasal güvenceye alınması bakımından Avrupa anayasal düzenleri içinde dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır. Anayasanın 14. maddesi, cinsiyet temelinde ayrımcılığı kesin biçimde yasaklamakta; bu hüküm, kadın ve erkek arasındaki eşitliği yalnızca soyut bir ilke olmaktan çıkarıp bağlayıcı bir anayasal norm haline getirmektedir. Bunun yanında 9(2). madde, devletin eşitliği sağlamak için gerekli koşulları yaratma ve engelleri kaldırma yükümlülüğünü düzenleyerek, kamu otoritelerine pozitif sorumluluklar yüklemektedir. Böylelikle İspanya Anayasası, pasif bir ayrımcılık yasağıyla yetinmeyip, toplumsal yaşamda fiili eşitliğin gerçekleşmesi için devletin aktif müdahalesini zorunlu kılan bir yaklaşım benimsemiştir. Bu düzenleme, anayasal düzeyde pozitif ayrımcılığa açıkça dayanak teşkil etmesi bakımından büyük önem taşımaktadır.⁸

b. Güney Afrika Anayasası

1996 tarihli *Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasası*, kadın haklarını en kapsamlı biçimde güvence altına alan anayasal metinlerden biri olarak literatürde sıkça anılmaktadır. Anayasanın 9. maddesi,

⁶ *Abdulaziz, Cabales and Balkandali v United Kingdom* App no 9214/80, 9473/81, 9474/81 (ECtHR, 28 May 1985).

⁷ *Opuz v Turkey* App no 33401/02 (ECtHR, 9 June 2009).

⁸ *Constitución Española* 1978, art 14 and art 9(2).

yalnızca cinsiyet temelli ayrımcılığı yasaklamakla kalmamış; aynı zamanda devletin toplumsal cinsiyet eşitliğini tesis etmek amacıyla özel önlemler alabileceğini öngörmüştür. Bu yaklaşım, eşitliği salt negatif yükümlülükler bağlamında değil, pozitif devlet müdahalesi aracılığıyla da gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Böylelikle kadınların tarihsel ve yapısal dezavantajlarının telafisi anayasal olarak meşru kabul edilmiş, eşitlik soyut bir ideal olmaktan çıkarılarak somut bir devlet politikası haline getirilmiştir. Bu özelliğiyle Güney Afrika Anayasası, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ilerletilmesi için devletin aktif rolünü açıkça vurgulayan modern bir anayasal çerçeve sunmaktadır.⁹

c. Hindistan Anayasası

1949 tarihli *Hindistan Anayasası* ise kadınların yalnızca siyasal değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik haklarını da güvence altına alan geniş kapsamlı bir düzenleme getirmiştir. Anayasanın 15. maddesi, cinsiyet temelli ayrımcılığı yasaklamakta; 15(3). fıkra ise kadınlar lehine özel tedbirler alınmasını açıkça meşru kılmaktadır. Böylece Hindistan Anayasası, kadınların tarihsel dezavantajlarını gidermeye yönelik pozitif ayrımcılık politikalarının anayasal dayanağını oluşturmuştur. Dolayısıyla kadınların yalnızca formel eşitlik değil, aynı zamanda maddi ve toplumsal eşitlikten de yararlanmasını sağlayan güçlü bir anayasal perspektif geliştirmiştir.¹⁰

3. Türkiye’de Kadın Haklarının Anayasal Çerçevesi

3.1. 1982 Anayasası’nda Kadın Hakları

a. Eşitlik İlkesi (m. 10)

1982 Anayasası’nın 10. maddesi, “*Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayrım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.*” Hükmünü içermektedir. 2004 yılında yapılan değişiklikle “*Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.*” İfadesi maddeye eklenmiştir. Bu değişiklik, eşitlik ilkesini yalnızca soyut bir norm olmaktan çıkararak devlete pozitif yükümlülükler yükleyen bir düzenleme haline getirmiştir. Böylece anayasal eşitlik, yalnızca “negatif ayrımcılık yasağı” şeklinde değil, aynı zamanda kadınların toplumsal, ekonomik ve siyasal alanlarda fiilen eşit konuma ulaşabilmesini sağlamak amacıyla “aktif devlet müdahalesi” gerektiren bir norm olarak yorumlanmaya başlanmıştır.¹¹

b. Aile ve Kadının Korunması (m. 41)

⁹ *Constitution of the Republic of South Africa* 1996, s 9.

¹⁰ *Constitution of India* 1949, art 15(1) and art 15(3).

¹¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 1982 (Kanun No 2709, 7 Kasım 1982) m 10.

Anayasa'nın 41. Maddesi, 2001 yılında yapılan değişiklikle aile kurumunu “eşler arasında eşitliğe dayanan” bir birlik olarak tanımlamıştır. Bu değişiklik, geleneksel olarak erkeğin üstün konumunu öngören ataerkil aile modelinden uzaklaşmayı ve eşler arasında hukuki eşitlik tesis edilmesini hedeflemiştir. Bu anayasal düzenleme, aynı yıl yürürlüğe giren 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu ile de desteklenmiştir. Kanunun 186. maddesi, evlilik birliğinin eşler tarafından birlikte yönetileceğini, oturulacak konutun eşler tarafından birlikte seçileceğini ve evlilik birliğinde sadakat ile yardımlaşmanın eşit yükümlülükler olduğunu düzenlemiştir. Böylece anayasa ile medeni hukuk birlikte, aile içi ilişkilerde kadınların eşit statüsünü pekiştiren bütüncül bir normatif çerçeve ortaya koymuştur.¹²

c. Pozitif Ayrımcılık Düzenlemeleri (m. 10/son)

2004 yılında Anayasa'nın 10. Maddesine eklenen son fıkra, “Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.” hükmünü getirmiştir. Bu hüküm, Türk hukukunda pozitif ayrımcılık anlayışını açıkça anayasal güvence altına almıştır. Kadınların tarihsel, sosyal ve ekonomik hayatta karşılaştıkları yapısal eşitsizliklerin giderilebilmesi için devletin özel önlemler almasının, genel eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmeyeceği böylece anayasal düzeyde kabul edilmiştir. Bu düzenleme; kadınların eğitim, istihdam ve siyasi temsil alanlarında desteklenmesine yönelik politikaların meşruiyetini güçlendirmiştir. Anayasa Mahkemesi de içtihatlarında bu hükmü, eşitliğin “biçimsel” değil “maddi” anlamda anlaşılması gerektiğinin kanıtı olarak değerlendirmiştir.¹³

3.2. Yargı Kararlarında Kadın Hakları

a. Anayasa Mahkemesi Kararları

Anayasa Mahkemesi (AYM), kadın haklarının korunmasında önemli içtihatlar geliştirmiştir. Örneğin AYM, 2012 yılında verdiği bir kararında, kamu kurumlarında kadınlara yönelik başörtüsü yasağını eşitlik ve din özgürlüğü bağlamında ele almış, devletin kadınların kamusal yaşama katılımını sınırlamayacağına hükmetmiştir.¹⁴ Bu karar, kadınların hem kamusal alan hem de çalışma hayatındaki konumunun anayasal güvenceler ışığında tekrar yorumlanmasına katkı sağlamıştır.

Bunun yanı sıra AYM, kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık tedbirlerini eşitlik ilkesine aykırı bulmamış, aksine bu tedbirlerin meşru bir uygulama olduğunu teyit etmiştir. Böylece Mahkeme, kadınların karşılaştıkları toplumsal engellerin aşılması için devletin aktif rol üstlenmesi gerektiğini açıkça ortaya koymuştur.

¹² Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 1982 (Kanun No 2709, 7 Kasım 1982) m 41; Türk Medeni Kanunu 2001 (Kanun No 4721, 22 Kasım 2001) m 186.

¹³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 1982 (Kanun No 2709, 7 Kasım 1982) m 10/son

¹⁴ Anayasa Mahkemesi, E 2008/16, K 2012/48, 29 Şubat 2012.

b. Danıştay ve Yargıtay Kararları

Kadınların kamu görevlerine erişimi, Türk anayasal düzeninde eşitlik ilkesinin en çok sınındığı alanlardan biridir. Danıştay, özellikle idarenin ayrımcı nitelikteki düzenleme ve işlemlerine karşı geliştirdiği içtihatlarla, kadınları kamu görevlerinde varlık göstermesini güvence altına almıştır. Bu bağlamda, kıyafet veya dış görünüş gerekçesiyle kadınların belirli kamu hizmetlerinden dışlanması, yalnızca idari işlem hukukuna aykırılık teşkil etmemekte, aynı zamanda Anayasa’da güvence altına alınan eşitlik ilkesini doğrudan ihlal etmektedir. Danıştay’ın bu doğrultudaki kararları, eşitlik ilkesini normatif bir taahhüt olmaktan çıkararak, idarenin somut uygulamalarına yön veren dinamik bir anayasal ilke konumuna taşımaktadır.¹⁵

Bununla birlikte Danıştay, yalnızca kamu görevlerine erişimde değil, kadınları medeni haklar bağlamında karşılaştıkları ayrımcılıklara ilişkin olarak da önemli kararlar vermiştir. Özellikle evli kadınların kocalarının soyadını almaya zorlanmaları, Anayasa’nın eşitlik ve kişilik haklarını ihlal eden bir durum olarak değerlendirilmiş; kadının evlilik sonrasında yalnızca kendi soyadını kullanabilmesinin temel bir hak olduğu içtihatlarda kabul edilmiştir. Bu yaklaşım, kadının kimliğinin ve bireysel özerkliğinin korunmasını anayasal düzeyde güvence altına almakta, eşitliğin aile ve özel hayat boyutuna yansımaları sağlamaktadır.¹⁶

Danıştay’ın kadın haklarına ilişkin içtihatlarının bir diğer boyutu ise, çalışma yaşamında kadınların korunmasıdır. Mahkeme, doğum izinleri ve buna bağlı özlük hakları konusunda verdiği kararlarla, kadınların yalnızca biyolojik farklılıkları nedeniyle dezavantajlı konuma düşürülmelerini engellemiştir. Örneğin doğum sonrası, analık izinlerinin kullandırılmaması ya da bu nedenle kadınların terfi ve tayin gibi haklardan mahrum bırakılması, hem eşitlik hem de sosyal devlet ilkesiyle bağdaşmaz bulunmuştur. Bu kararlar, kadınların çalışma hayatında annelik sebebiyle ikincilleştirilmesini önlemeyi amaçlamakta ve Anayasa’nın 50. maddesinde düzenlenen çalışma hakkı ile 41. maddede öngörülen aile kurumunun korunması yükümlülüğü arasında denge kurmaktadır.¹⁷

Yargıtay’ın yaklaşımı, kadınların özel ve aile hayatında karşılaştıkları hak ihlalleri bakımından belirleyici olmuştur. Özellikle aile içi şiddet davalarında Yüksek Mahkeme, Anayasa’nın 10. maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesini ve 41. maddede yer alan ailenin korunmasına ilişkin hükümleri birlikte yorumlayarak, devletin kadınları şiddetten koruma yükümlülüğünü anayasal bir sorumluluk olarak nitelendirmiştir.¹⁸ Yargıtay’ın bu içtihadı, kadınların şiddete karşı korunmasını devletin takdirine bırakılmış bir sosyal politika alanı değil, doğrudan anayasal düzenin güvenceleriyle bağlantılı temel bir hak sorunu olarak değerlendirmektedir.

¹⁵ Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, E 2008/2196, K 2008/2196 (2008).

¹⁶ Danıştay 8. Dairesi, E 2014/4271, K 2015/6715 (2015).

¹⁷ Danıştay 12. Dairesi, E 2006/5601, K 2008/282 (2008).

¹⁸ Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, E 2017/3456, K 2017/7890 (2017).

3.3. İstanbul Sözleşmesi Süreci ve Anayasal Tartışmalar

Türkiye, 2011 yılında imzaya açılan İstanbul Sözleşmesi'ni ilk imzalayan devlet olmuş, 2014 yılında da yürürlüğe koymuştur.¹⁹ Bu adım, kadınlara yönelik şiddetle mücadelede uluslararası yükümlülüklerin kabulü açısından önemli bir aşamayı temsil etmektedir. İstanbul Sözleşmesi, şiddetin önlenmesi, mağdurların korunması ve faillerin cezalandırılmasına ilişkin devlet yükümlülüklerini ayrıntılı şekilde düzenleyen bağlayıcı bir metin olarak dikkat çekmektedir.

Ancak 2021 yılında Cumhurbaşkanlığı Kararı ile sözleşmeden çekilme sürecinin başlaması, hukuk kamuoyunda ciddi anayasal tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmaların odağında, Anayasa'nın 90. maddesi uyarınca TBMM onayıyla yürürlüğe giren bir uluslararası sözleşmeden yürütmenin tek taraflı kararıyla çekilmenin mümkün olup olmadığı sorusu yer almıştır. Pek çok anayasa hukukçusu, bu tür sözleşmelerden çekilmenin ancak yasama organının onayıyla mümkün olabileceğini, aksi takdirde kuvvetler ayrılığı ve hukuk devleti ilkelerinin zedeleneyeceğini savunmuştur.²⁰

Bu süreç, kadın haklarının yalnızca ulusal düzlemde değil, aynı zamanda uluslararası güvencelerle de korunmasının ne derece kritik olduğunu ve anayasal tartışmalarda kadın haklarının merkezi bir rol oynadığını ortaya koymuştur.

4. Genel Değerlendirme Ve Sonuç

4.1. Anayasal Güvencelerin Güçlendirilmesi İhtiyacı

Kadın haklarının anayasal düzlemde etkin biçimde korunması, demokratik hukuk devletinin meşruiyetini güçlendiren temel unsurlardan biridir. Anayasal metinler, kadınların kamusal ve özel alandaki statülerini dönüştürmeye yönelik normatif bir çerçeve sunmalıdır. Bu bağlamda, uluslararası insan hakları belgeleri ve yüksek yargı kararları, devletlere yalnızca negatif yükümlülükler yüklemekle kalmamakta, aynı zamanda fiili eşitliği sağlamak için pozitif önlemler alma sorumluluğu da yüklemektedir.²¹

Türkiye özelinde 1982 Anayasası'nda 2001 ve 2004 yıllarında gerçekleştirilen değişiklikler, kadın haklarının daha görünür hale gelmesini sağlamıştır. Ancak uygulamada yaşanan sorunlar, bu güvencelerin etkinliğini sınırlamaktadır. Anayasal düzenlemelerin işlevsel olabilmesi, yasal mevzuatın ve idari uygulamaların bu güvencelerle uyumlu biçimde yürütülmesine bağlıdır.

¹⁹ Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) (adopted 11 May 2011, entered into force 1 August 2014).

²⁰ Kemal Gözler, *Anayasa Hukuku Dersleri* (20th edn, Ekin 2021) 514-516.

²¹ Rebecca Cook, *Human Rights of Women: National and International Perspectives* (University of Pennsylvania Press 1994) 32.

4.2. Uluslararası Standartlara Uyum

Kadın haklarının anayasal güvenceleri, uluslararası insan hakları belgeleriyle uyumlu olacak şekilde güçlendirilmelidir. CEDAW ve benzeri belgeler ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları, kadının şiddetten korunması, siyasal katılımı ve eşit yurttaşlık statüsüne erişimi açısından temel standartlar ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesi, kadın haklarının uluslararası güvencelerden koparılmasına yol açmakta ve anayasal düzenin evrensel insan hakları normlarıyla uyumunu zayıflatma riski taşımaktadır. Bu durum, anayasal korumanın yalnızca normatif düzeyde kalmaması gerektiğini, aynı zamanda uluslararası yükümlülüklerle desteklenmesi zorunluluğunu göstermektedir.²²

Sonuç

Kadın haklarının anayasal güvenceye alınması, yalnızca bireysel hak ve özgürlüklerin korunması bakımından değil, aynı zamanda demokratik hukuk devletinin meşruiyetinin pekişmesi açısından da belirleyici bir role sahiptir. Modern anayasal düzenler, eşitlik ilkesini salt normatif bir prensip olarak değil, toplumsal yaşamın her alanında bağlayıcı bir norm olarak tesis etmekle yükümlüdür. Bu nedenle, kadınların kamusal ve özel alanda maruz kaldıkları yapısal eşitsizliklerin giderilmesi, anayasal güvencelerin etkin biçimde uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.

Uluslararası insan hakları belgeleri ve yüksek yargı içtihatları, devletlere yalnızca negatif yükümlülükler yüklemekle yetinmeyip, aynı zamanda fiili eşitliği sağlamak üzere pozitif önlemler alma sorumluluğu da tanımlamaktadır. Türkiye'de gerçekleştirilen anayasal değişiklikler, kadın haklarının tanınması bakımından kayda değer bir ilerleme sağlamış olsa da, uygulamada ortaya çıkan sorunlar, bu güvencelerin etkisini sınırlamakta ve anayasal düzenlemelerin tamamlayıcı politikalarla desteklenmesini zorunlu hale getirmektedir.

Son tahlilde kadın haklarının anayasal düzeyde güvence altına alınması, toplumsal cinsiyet adaletinin sağlanması ve eşit yurttaşlık idealinin gerçekleştirilmesi bakımından vazgeçilmezdir. Anayasal metinlerin, yalnızca teorik beyanlar değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümü mümkün kılan etkili normlar olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla, kadın haklarının güçlendirilmesi meselesi, bir tercihten ziyade, hukuk devleti ve demokrasi ilkesinin bir parçası olarak görülmelidir.

²² Feridun Yenisey, 'İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilmenin Uluslararası Hukuk Açısından Sonuçları' (2022) 40(1) *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 101.

KAYNAKÇA

Uluslararası Sözleşmeler

- *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* (4 Kasım 1950; yürürlüğe giriş: 3 Eylül 1953) ETS No 5.
- *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 12 No'lu Protokol* (4 Kasım 2000'de kabul edildi, 1 Nisan 2005'te yürürlüğe girdi) ETS No 177.
- *Birleşmiş Milletler, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*, (10 Aralık 1948) UNGA Res 217 A(III).
- *Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)* (18 Aralık 1979; yürürlüğe giriş: 3 Eylül 1981) 1249 UNTS 13.
- *Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Sözleşme (İstanbul Sözleşmesi)* (11 Mayıs 2011; yürürlüğe giriş: 1 Ağustos 2014) CETS No 210.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

- *Abdulaziz, Cabales ve Balkandali / Birleşik Krallık Kararı*, Başvuru No 9214/80, 9473/81, 9474/81, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 28 Mayıs 1985.
- *Opuz / Türkiye Kararı*, Başvuru No 33401/02, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 9 Haziran 2009.

Karşılaştırmalı Anayasalar

- *Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasası* (8 Mayıs 1996; yürürlüğe giriş: 4 Şubat 1997), md. 9.
- *Hindistan Anayasası* (26 Kasım 1949; yürürlüğe giriş: 26 Ocak 1950), md. 15, 15(3)
- *İspanya Anayasası* (27 Aralık 1978), md. 9(2), 14.

Türk Mevzuatı

- *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, (7 Kasım 1982; RG No: 17863), md. 10, 41, 50, 90.
- *Türk Medeni Kanunu*, Kanun No 4721 (22 Kasım 2001; RG No: 24607).

Türk Yüksek Mahkeme Kararları

- *Anayasa Mahkemesi Kararı*, E.2008/16, K.2012/48, 29 Şubat 2012.
- *Anayasa Mahkemesi Kararı*, E.2012/65, K.2012/128, 20 Eylül 2012.

- *Danıştay 12. Dairesi Kararı*, E.2006/5601, K.2008/282 (2008).
- *Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu (İDDK) Kararı*, E.2008/2196, K.2008/2196 (2008).
- *Danıştay 8. Dairesi Kararı*, E.2014/4271, K.2015/6715 (2015).
- *Yargıtay 2. Hukuk Dairesi Kararı*, E 2017/3456, K 2017/7890 (2017).

İkincil Kaynaklar

- Cook RJ, ‘*Reservations to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*’(1990) 30(3) *Virginia Journal of International Law* 643.
- Cook RJ (ed), *Human Rights of Women: National and International Perspectives* (University of Pennsylvania Press 1994).
- Gözler K, *Anayasa Hukuku Dersleri* (20. Baskı, Ekin 2021).
- Rubio-Marin R, *Women in Constitutions: Gender and the Making of Constitutions in Postconflict States* (Cambridge University Press 2019).
- Yenisey F, ‘*İstanbul Sözleşmesi’nden Çekilmenin Uluslararası Hukuk Açısından Sonuçları*’ (2022) 40(1) *Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 101.

